

Att vara ung och ha livet framför sig

AV GUNILLA MARIA OLSSON

Ungdomsarbetslösheten är hög i stora delar av Europa och det gäller också för Sverige. Följden blir att ungdomar får svårt att ta steget in i ett vuxet liv med arbete, försörjning och egen bostad.

I dag är många ungdomar hänvisade till osäkra, tillfälliga anställningar, med en ekonomisk otrygghet som gör det omöjligt för dem att bilda familj förrän i 30–40 årsåldern.¹

Men även bland unga som lyckats etablera sig på arbetsmarknaden finner man en oväntat hög andel sjukskrivna i åldern 20–29 år. I synnerhet rör det sig om kvinnor och den vanligaste orsaken är psykisk ohälsa. I massmedierna presenteras statistik från Försäkringskassan som visar att trenden pågått sedan 2010. Då skedde en vändning och därefter har kurvan drastiskt pekat uppåt.

När politiska företrädare föreslår lösningar på den uppkomna situationen framskymtar en medvetenhet om de strukturella problemen. Ändå bygger de föreslagna lösningarna på ett ensidigt individualistiskt tänkande, där arbetslöshet och sjukskrivning i första hand ses som ett problem som den enskilde själv måste ta itu med. Givetvis är det så, att en förändring måste börja hos den enskilde och i de små sammanhangen, men det är bara den ena sidan av saken. Det finns också ett samhälleligt perspektiv. De problem som unga människor möter handlar dessutom om den gemensamma samhällsmoralen. Och om vi ska underlätta för de unga att gå in i ett vuxet liv, måste det ske

genomgripande förändringar av de samhälleliga värderingarna. Det måste finnas beredskap och vilja att ge plats åt fler än bara åt dem som är effektiva, produktiva och högpresterande.

Kan unga människors uppgivenhet och oro avhjälpas med en förändrad syn på arbetets mening och mål? Finns det moraliska drivkrafter som kan väcka unga människors vilja att aktivt och ansvarigt bli delaktiga i samhället?

Genom att klart och tydligt se människans genuina behov blir det uppenbart att arbetets fokus ska vara tjänande. Var och en måste känna sig behövd och få en erfarenhet av att bidra med något till det gemensamma. I skarp kontrast till detta har vi i stället under lång tid glorifierat yrken och arbetsvillkor som är fjärran från ett sådant ideal. Själva idén att se tjänandet som det centrala har tonats ned till ett minimum, trots att det på många sätt är uppenbart att det just är detta som vi lider brist på. Det finns ett underskott i fråga om medmänskliga kvaliteter i många väsentliga delar av samhället, vilket också visar sig i mänsklig nöd.

En historisk tillbakablick

Samtidigt som vi söker efter nya lösningar för att skapa en bättre framtid, så går det alldeles utmärkt att blicka tillbaka och hämta

inspiration ur det förflutna. Men det är fel att tro att vi ska återvända till en förgången tid. Snarare är det så, att de ideal som formulerats längre tillbaka inte heller då var annat än ideal, något att sträva efter. Vi är fortfarande på väg och behöver påminnas om det, helt enkelt för att inte förlora målen ur sikte. Ett citat från moralfilosofen och national-ekonomen Adam Smith kan ge tillfälle till begrundan:

Att känna mycket för andra och lite för oss själva; att behärska vårt egenintresse och låta våra känslor för generositet komma till uttryck; detta utgör fulländningen av den mänskliga naturen.²

Sådana filosofiska tankar från en av liberalismens tidiga tänkare låg bakom en lång period av uppbyggnad av samhället, utifrån en stark tilltro till människan och civilsamhället. Men det var historiskt sett en mycket kort period då vi kunde luta oss mot en vision av ett samhälle som omsluter oss, lot-sar oss genom livet och skapar yttre trygghet. En period som också födde fram en individualism, utifrån förhoppningar om att största möjliga frihet för individen skulle ge den ultimata lyckan. Men nu, med facit i hand, ser nog många att det inte är lätt att göra smarta val och navigera rätt i livets labyrint. Ett sådant synsätt gagnar de starka, men tar inte människans sårbarhet med i beräkningen.³

Och utvecklingen har dess värre visat att friheten inom den ekonomiska sektorn också spiller över till andra områden av samhällslivet. Det mest problematiska är nog att det har blivit legitimt att se människan som restlöst styrd av själviskt habegär. Enligt ekonomiska modeller strävar *homo oeconomicus* ständigt efter vinstmaximering och hennes behov tillgodoses bäst på en fri marknad. Människan bör vara en effektiv, välinformerad aktör, producent, kund och konsument.

Det är beklagligt att denna människosyn sällan ifrågasätts eller på allvar problemati-

seras i den politiska debatten, beklagligt eftersom den leder till en snedvriden samhällsutveckling. Den långt gångna betoningen av den enskilde som fri aktör på marknaden har bland annat gjort det otydligt vad som är gemensamt ansvar vad gäller reglerna på denna marknad. Detta blir särskilt tydligt när reformer inom vårdsektorn diskuteras. Det som då står i fokus är inte den svagares behov eller solidaritet med den behövande. I stort sett alla argument i debatten är hämtade från marknadsekonomin.

Den filosofiska analysen saknas. Jag vill därför pröva en infallsvinkel som utgår från en människosyn som ser bortom den ekonomiska aspekten av våra livsvillkor. Helt enkelt därför att ett snävt ekonomistiskt resonemang inte rymmer några svar på de frågor som ungdomar bär på. I stället vill jag lyfta fram människans behov av social samhörighet utifrån en tro att den goda gemenskapen också främjar en naturlig verksamhetslust och förmåga till kreativt skapande. Kort sagt till arbete. Livsinnehåll och mening består för de flesta människor i olika typer av arbete där vars och ens unika förutsättningar värdesätts. Det betyder att också enkelt kroppsarbete bör uppvärderas och framför allt att den yttersta drivkraften ska vara tjänandet. Arbetets grundval bör ha en explicit moralisk aspekt.

Varningssignalerna

Att vara ung och ha livet framför sig, med olika valmöjligheter och framtidsplaner, borde betyda positiv förväntan. Och så är det säkert också för många, men absolut inte för alla. I massmedierna redovisas alarmerande siffror om kontinuerligt ökad förskrivning av lugnande läkemedel under senare år. Det rör sig om mediciner mot ångest och depression som blir allt vanligare i synnerhet bland unga flickor och kvinnor i åldern 15–24 år. Och fastän självmorden generellt sett minskar i befolkningen har man ändå noterat en ökning av antalet självmord bland just barn och unga.

Det är nödvändigt att koppla ihop des-

sa bilder, uppfatta ungdomars nöd som en fråga angående deras plats i samhället. Var finns tryggheten? Hur kan jag få ett liv som är värt att leva?

De senaste decenniernas ekonomiska kriser är förmodligen inte några tillfälliga och övergående fenomen utan visar tvärtom att det finns ett grundläggande fel i samhällssystemet. Vår civilisation har slagit in på en väg som innebär att den riskerar att förgöra sig själv. Det visar sig i en produktion som vida överstiger vad vår världs ändliga resurser kan bära, och som till råga på allt skapar ett sanslöst överflöd. Då kan man inte på ett trovärdigt sätt sträva efter att på nytt ”få hjulen att snurra”, som om vi med skyggappar för ögonen skulle fortsätta att såga av den gren som vi sitter på. I själva verket finns det många bevis för att ett renodlat ekonomiskt synsätt skapar ett inhumant samhälle. Det är helt enkelt nödvändigt att reglera och styra människors ekonomiska förhållanden för att ingen ska kunna sko sig på andras bekostnad. Människans girighet måste stävjas. Många unga människor som växt upp med det materiella välståndet som en självklar livsomständighet ser det orimliga i vår överkonsumtion. Och många som är begåvade, medvetna och tänkande har svårt att på allvar ansluta sig till denna livsstil.

Medan fördelningsfrågorna i ett internationellt perspektiv är fortsatt aktuella och svårösta, så kan vi se att arbetsvillkoren i vårt samhälle inte ens ger andrum för eftertanke eller besinning. De höga prestationskraven, det exklusiva, snabba och effektiva har fjärmat oss från det enkla och närliggande som manifesteras i mänskliga möten, i varsamhet och värnande om människor och miljö. Individualismen främjar ett tunnelseende som bara handlar om egen personlig framgång, samtidigt som banden till ett vidare livssammanhang bryts sönder och undergräver reell trygghet och tillfredsställelse i livet.

Det är i de personliga mötena, som en människa kan träda fram och bli synlig med

både fel och förtjänster. Och det är i mötet mellan två som de livgivande samtalen förs, där en enskild människa kan komma till sin rätt. Språk och samtal gör människan till människa. I samtalet flätas gemenskapsbehov samman med uttrycksbehov, känslöbehov med kunskapsbehov. I många fall kan sjukskrivningarna vara människans sätt att äntligen få lyssna på sin kropp, höra signaler som talar om behov av tystnad och stillhet. Trots allt är sjukskrivningen mer accepterad, mindre skamfylld än att rätt och slätt säga att man inte orkar mer.⁴

Vårt höga tempo kan skapa en oöverstiglig tröskel för den som redan på förhand har det svårt. För den som är effektiv och rikt begåvad kan det höga tempot leda till utbrändhet, då ambitionerna är högre än vad som är möjligt att klara mänskligt sett. Det finns en risk att förlora kontakten med grundläggande värden, insikten om vad livet egentligen handlar om, då hjulen snurrar för fort.

Individens plats i samhället

Varje ung människa på väg ut i livet har med sig drivkrafter till handling och behöver hitta ett sammanhang där hon finner det värt att satsa sin energi. Det är utåtriktad engagemang som leder den sunda och friska utvecklingen framåt.⁵ Men mycket av tryggheten i det gemensamma har gått förlorad. Då och då hör man unga människor undra över de olika rörelser under 1960- och 70-talen, som präglades av stor framtidstro. Vart tog glöden vägen, all idealism och kampvilja? Följden blev kanske inte riktigt *peace, love and understanding* som visionerna löd, men nog har vi sett en utveckling mot ökad tolerans och förbättring av villkoren för många minoritetsgrupper. Samtidigt har andra värden fått stryka på foten.

I dag finns en brist på sammanhållande band, vilket märks i minskad grad av organiserat engagemang i politiska och ideologiska rörelser, men som också manifesteras i det faktum att religionerna sägs ha spelat ut sin roll. Många människor har en ganska likgiltig och ibland direkt avvisande in-

ställning till kyrka och religion. Den brittiske historikern Tony Judt beskriver detta i sin bok *Illu far landet* (2010), som inte alls har religiösa utgångspunkter. Trots det väljer han att hänvisa till påven Johannes Paulus II, som i ett tal riktat till de många ungdomar som älskade och såg upp till honom, sade: "att människor behöver ett språk för att uttrycka sina moraliska instinkter".⁶

Det finns en avvägning mellan frihet och trygghet i det gemensamma samhällsbygget, där de senaste decennierna har prioriterat individens frihet utifrån en idé om självförverkligande som överordnad norm. Och denna frihetsvurm blir sällan ifrågasatt trots att den också har negativa konsekvenser, bland annat på så sätt att den tenderar att underminera samhällsmoralen.⁷

När vi funderar över tilltagande psykisk ohälsa bland barn och unga, är det naturligt att söka förklaringarna i de sammanhang där barnet bör få vägledning och stöd, alltså i familjen och skolan. Uppenbarligen händer något i det skedet när barnet/den unge börjar frigöra sig och söka sig egna vägar, som gör att de som skulle ge trygghet inte räcker till. I en ålder då medvetenheten om livets allvar och verklighetens gränslöshet tränger sig på, då finns det uppenbarligen många, alltför många som övermannas av vilsenhet och förtvivlan. Det är inte längre spänningen att utforska, ivern att lära nytt och delta i olika sammanhang, som dominerar. I stället blir kraven övermäktiga, informationsmängden överstiger vad en ung människa kan hantera och de sociala kontaktnäten rymmer många gånger mera hot och alienation än vänskap och samhörighet. De vuxna är förbisprungna, vet inte vad som pågår, är kanske alltför upptagna av sig och sitt.

Men världen ligger öppen och det är bara att välja. Den som är ung är rent av tvungen. Det finns knappast någon enkelt utstakad väg för den som föredrar det. Utbildning fordras för allt och alla. Samtidigt är det inte lätt att se vilken kunskap som behövs i en snabbt föränderlig värld. Och högre utbild-

ning ger inte längre en lika självklar ekonomisk trygghet och förankring i samhället som fallet var några decennier tillbaka. Dessutom betyder högre utbildningsnivå ofta mer kräsna medborgare, som vill ha makt och inflytande. Drömmar och förhoppningar gör anspråken högt ställda och verkligheten kanske inte presenterar detta önskescenario.

Kvar finns behovet av att slå rot, för att citera titeln på den bok med texter som Simone Weil skrev under andra världskriget.⁸ Hon diskuterar där några förutsättningar för en återuppbyggnad av Europa efter kriget. Hon betonar särskilt att människor i sitt inre måste finna en vision av något som är värt att kämpa för, som gör livet meningsfullt. Då talar vi inte om kortsiktiga, egoistiska drivkrafter, inte heller om ekonomiska intressen, utan om människans behov av att ge livet mening, att se sitt eget liv fogas in i evighetens väv. Då och endast då kan människan få energi i sitt dagliga värv, göra uppoffringar, skapa och dela med sig. Och här fångar Simon Weil något som alltfjämt är aktuellt, trots att ödeläggelsen efter andra världskriget handlade om något helt annat än dagens finansiella kriser.

Det borde vara så som ungas tro på sig själva och livet vidmakthålls. Genom att redan under sin skoltid få arbeta med att utveckla sin förståelse och sin respekt för människovärdet, att få upptäcka att kunskap är värdefull, men inte i första hand för att få de högsta betygen att konkurrera med, och att inte heller invaggas i en illusion, att det endast är en privilegierad position i massmediernas strålkastarljus som är värd att sträva efter.

För att den uppväxande generationen ska kunna luta sig mot den äldre, finna tröst och vägledning, måste vi också bli trovärdiga i fråga om de villkor som erbjuds. Sådana drivkrafter som ekonomisk vinning och självtillräcklighet får inte stå oemotsagda. I stället bör vi återskapa den brutna förbindelsen mellan arbete och tjänande, visa att alla behövs. Den sortens arbetsuppgif-

ter som går ut på att finnas till för varandra tar aldrig slut och det är ömsesidigheten, att ge och att få som läker människans själsliga nöd, samtidigt som det återskapar en väv av förtroenden, vilka är helt omistliga i en sund samhällsmoral.

Ett annat fokus

Avslutningsvis vill jag återvända till de statistiska uppgifter som omnämnts och som beskriver en mörk bild av hälsoläget, i synnerhet bland unga i Sverige. Ofta bedöms den svåra situationen på arbetsmarknaden vara det centrala, men möjligheterna att förändra arbetsmarknadens dynamik är små. I stället sägs mycket om hur den enskilde ska rusta sig för att höja sitt marknadsvärde och bli anställningsbar. Min bedömning är att det inte bara handlar om att ha eller inte ha arbete, utan också om ett vidare perspektiv, om en tro på samhällsgemenskapen, en vilja att vara delaktig och att värdesätta det osjälviska engagemanget.

De tendenser angående hälsoläget som redovisats ovan är just tendenser. Det är viktigt att komma ihåg. Tittar man närmare på de siffror som presenteras i olika undersökningar, så är bilden inte så nattsvart som vissa tidningsrubriker kan få oss att tro. Olika studier ställer lite olika frågor och undersökningarna är inte alltid jämförbara. Men den så kallade ungdomsbarometern som gjort mätningar sedan 1991 och som har till uppgift att kartlägga ungdomars värderingar, attityder och beteenden, kan ändå beskriva en trend under de senaste drygt tjugo åren.

Noter

- 1 En antologi med Victor Bernhardt som redaktör ger inblick i hur ungdomar själva upplever sin situation: *Skitliv. Ungas villkor på en förändrad arbetsmarknad*, Atlas 2012.
- 2 Citatet är hämtat från ingressen till ett kapitel i Tony Judt: *Illu far landet*, 2010 s. 55.
- 3 De negativa konsekvenserna av individualismen behandlas utförligt av sociologen Zygmunt Bauman: *Det individualiserade samhället*, 2002.
- 4 Detta resonemang är hämtat från Owe Wikströms bok *Långsamhetens lov eller vådan av att åka moped genom Louvren*, 2001.
- 5 Tankar om barns och ungas utveckling samt grundläggande behov av livssammanhang och mening tas upp i Gunilla Maria Olsson: *Familj i förändring*, Nya Doxa 2008.
- 6 Se not 2, a.a. s. 144.
- 7 Se not 3.
- 8 Weil, Simone: *Att slå rot*, Bonniers förlag 1955.

Ser vi till exempel på den nyligen presenterade *Ungdomsrapporten 2013* utförd av Skandia bank och försäkring, så är det inte de negativa svaren som dominerar. Om vi i stället fokuserar positiva svarsalternativ som presenteras i dagspressen, så ser vi att 56 procent av ungdomar i åldern 15–24 år uppger att de har bra självförtroende, 66 procent tycker att livet är meningsfullt, 74 procent har en trygg situation, 32 procent tycker att livet är lätt och 66 procent att livet är roligt.

Visst kan man tänka att det är en alltför stor grupp som inte helt, kanske inte heller delvis instämmer i dessa omdömen, men i de flesta fall utgör de uppenbarligen inte en majoritet. Lika fullt kan en undersökning, som den ovan nämnda, leda till en förstasidesrubrik som säger att "Stress gör att de mår dåligt". Eller i en notis med rubriken "Frukansvärt sorgliga siffror". Resultaten kan också formuleras på följande sätt: "Var tionde är missnöjd med sin tillvaro och en lika stor andel upplever den som meningslös".

Det är nödvändigt att se hela bilden och lika viktigt som det är att undersöka de negativa svaren, lika viktigt är det att undersöka vad som gömmer sig bakom de positiva svaren. Kanske kan vi här finna några av de friskfaktorer som också hjälper oss att hitta framtida lösningar. I vart fall är det nödvändigt att sätta sökluften på andra fenomen och begrepp än att bara "vara lyckad och framgångsrik", vilket alla inte kan vara, och ingen kan vara hela tiden.